देवानां भद्रा सुमतिर्ऋजूयताम्।। ऋ० १/८९/२

ISSN : 2395-7115

नवम्बर 2024

Vol.-20, Issue-5(1)

Impact Factor
7.523

Bohal Shodh Manjusha

AN INTERNATIONAL PEER REVIEWED, REFEREED MULTIDISCIPLINARY
& MULTIPLE LANGUAGES RESEARCH JOURNAL

UGC Valid Journal (The Gazette of India, Extraordinary Part III, Section 4, Dated July 18, 2018)

वैश्वीकरण के दौर में बदलती सामाजिक व्यवस्था

Guru Nanak Girls College
Sant Pura, Yamuna Nagar

विशेषांक सम्पादक :
डॉ. गीतू खन्ना,
डॉ. अमनदीप कौर

सम्पादक :
डॉ. नरेश सिहाग
एडवोकेट

Publisher :
Gugan Ram Educational & Social Welfare Society (Regd.)
202, Old Housing Board, Bhiwani, Haryana-127021

Scanned with OKEN Scanner

अनुक्रमाणिका – नवम्बर 2024

क्र.	विषय	लेखक	पृष्ठ
1.	सम्पादकीय	डॉ. गीतू खन्ना, डॉ. अमनदीप कौर	11-11
2.	शुभकामना संदेश		12-15
3.	हिन्दी साहित्य में नारी चित्रण	डॉ. गीतू खन्ना	16-22
4.	वैश्वीकरण के दौर में भारतीय शिक्षा संस्कृति और साहित्य	डॉ. शक्ति बुद्धिराजा	23-27
5.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित परिवर्तित होता पारिवारिक ढांचा	डॉ. अंजू बाला	28-35
6.	वैश्वीकरण का अवधारणात्मक विकास व महिला सशक्तिकरण	संदीप कौर	36-39
7.	वैश्वीकरण के दौर में विखंडित होते जीवन और मानवीय मूल्य : हिन्दी उपन्यासों के सन्दर्भ में	डॉ. अमनदीप कौर	40-45
8.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	मिस दीपमाला	46-50
9.	वैश्वीकरणसमये वेदनिहितसामाजिकसिद्धान्तविचारः	अजित कुमार नायक	51-54
10.	साहित्य में वैश्वीकरण का प्रभाव : शरद जोशी और रवींद्रनाथ त्यागी के व्यंग्यात्मक दृष्टिकोण का विश्लेषण	अर्चना बारस्कर	55-60
11.	वैश्वीकरण के दौर में विखण्डित होते जीवन मूल्य 'गिलिगडु' उपन्यास के संदर्भ में	बीना मीणा	61-64
12.	वैश्वीकरण के दौर में दिविक रमेश के बाल कथा साहित्य में चित्रित बाल समस्याएं	दीपिका चौहान, डॉ. रीता सिंह	65-69
13.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	धीरेंद्र प्रताप सिंह गौर	70-76
14.	The Impact of Technology on Mental Health of Young Adults : A Systematic Review	Ms. Divya Rathi, Dr. Nirupma Saini, Dr. Vandana Singh	77-84
15.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	डॉ आदित्य प्रकाश	85-89
16.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	डॉ. अमिता रेहू	90-97
17.	भूमण्डलीकरण और हिन्दी भाषा	डॉ० चन्द्रा खत्री, डॉ० आशा हर्बोला	98-100

Scanned with OKEN Scanner

18.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित दलित उद्भावना	डॉ. दलीप कुमार	101–107
19.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित नारी की दशा	डॉ. दीप्ति	108–112
20.	वैश्वीकरण के दौर में स्त्री विमर्श और स्त्री लेखन : समकालीन हिंदी कथा साहित्य के संदर्भ में अध्ययन	डॉ. गोपीराम शर्मा	113–119
21.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित नारी की दशा	डॉ. गुरमीत कौर	120–121
22.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित प्रवास का दर्द	डॉ. जैस्मीन पटनायक	122–128
23.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में नारी की दशा	डॉ. ममता कुंवर	129–134
24.	वैश्वीकरण एवं जनजातीय कल्याण	डॉ.(श्रीमती)मंजुलता कश्यप	135–139
25.	Effect of Globalization on Sports in India	Dr. Meenakshi Gupta	140-143
26.	वैश्वीकरण और मूल्य-विघटन की कहानी : साहित्य की जुबानी	डॉ. मीनू नन्दा	144–150
27.	वैश्वीकरण के दौर में बदलती सामाजिक व्यवस्था	डॉ. नरेश कुमार	151–157
28.	वैश्वीकरण के दौर में बदलती सामाजिक व्यवस्था	डॉ. पूजा शर्मा	158–163
29.	वैश्वीकरण के दौर में वैदिक साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	डॉ. पुष्पा शर्मा	164–167
30.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित समरसता	Dr. R. Kavita	168-172
31.	वैश्वीकरण के दौर में सामाजिक समरसता	डॉ. राजश्री लक्ष्मण तावरे	173–176
32.	आधुनिक काल में बदलते नारी स्वरूप का चित्रण : कोमल गांधार	डॉ. सिम्मी सिंह	177–181
33.	वैश्वीकरण के दौर में हिंदी कहानियों में नारी की दशा	डॉ. सुनीता देवी	182–184
34.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित नारी की दशा	डॉ. सुरेन्द्र कुमार	185–187
35.	चित्रा मुद्गल की कहानियों में दरकते परिवार	डॉ. सुषमा ठाकुर	188–193
36.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित, परिवर्तित होता पारिवारिक ढाँचा (रामदरश मिश्र के उपन्यासों के संदर्भ में)	डॉ० यज्ञेश कुमार	194–199
37.	आर्थिक परिदृश्य में वैश्वीकरण के दबाव में युवाओं पर प्रभाव	डॉ. गीता सराफ	200–205
38.	वैश्विक समय और समकालीन हिंदी कविता में जीवन मूल्य	डॉ. प्रिया ए.	206–211
39.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में दलित विमर्श	कोमल	212–215
40.	वैश्वीकरण का प्रभाव और 'पीली छतरी वाली लड़की' में चित्रित विश्वविद्यालय परिसर	कुलसूम	216–222
41.	वैश्वीकरण के दौर में उषा प्रियंवदा की कहानियों में विखंडित होते जीवन और मानवीय मूल्य	मोनिका चौहान, डॉ. रीता सिंह	223–227

Scanned with OKEN Scanner

42.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित विखण्डित होते जीवन मूल्य	मोनिका तालियान	228-234
43.	पं० लखमीचंद और पं० जगन्नाथ के लोक साहित्य में नारी सौंदर्य	नविता, डॉ. शर्मिला	235-238
44.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित दलित उद्भावना	निशिम नागर	239-242
45.	वैश्वीकरणसमये गीतानिष्ठसमाजतत्त्वविचारः	ओमप्रकाशदासः	243-246
46.	वैश्वीकरण का हाशिये पर स्थित दलित नारी पर प्रभाव	प्रदीप कुमार	247-251
47.	वैश्वीकरण के दौर में बदलता ग्रामीण जीवन	पवन कुमारी	252-256
48.	भूमंडलीकरण के दौर में हिन्दी उपन्यासों में अभिव्यक्त नौकरी और तनाव का अंतर्संबंध	प्रदुन कुमार	257-261
49.	भगवानदास मोरवाल के उपन्यास 'शकुंतिका' में नारी चेतना	प्रेमलता	262-266
50.	वैश्वीकरण के दौर में राजनैतिक मूल्यों का विघटन : महाभोज उपन्यास के सन्दर्भ में	रंजीता मिर्धा	267-271
51.	वैश्वीकरण के दौर में हिन्दी कहानियों में चित्रित आदिवासी नारी जीवन	रीता देवी, डॉ. पिंकी पारीक	272-276
52.	वैश्वीकरण के दौर में स्त्री-कविता का उद्भव	समीक्षा दुबे	277-281
53.	वैश्वीकरण के दौर में दलित साहित्य	संगीता देवी	282-287
54.	वैश्वीकरण के दौर में हिंदी के विकास में अनुवाद की भूमिका	सतीश कुमार भारद्वाज	288-292
55.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित विखण्डित होते जीवन मूल्य	शालिनी पाण्डेय	293-301
56.	Globalization & Gender Inequality in Employment	Shammi Bajaj	302-307
57.	वैश्वीकरण का महिलाओं पर प्रभाव	शिवानी शर्मा	308-310
58.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित परिवर्तित होता पारिवारिक ढांचा	सुभाष चन्द	311-315
59.	उदय प्रकाश की कहानियों में उत्तर आधुनिकता	सुशील कुमार	316-320
60.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित नारी की दशा	श्रीमती ऊषा देवी	321-326
61.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में चित्रित नारी की दशा	Vikesh Bala	327-329
62.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित वर्तमान भारतीय शिक्षा व्यवस्था	विशाखा	330-334
63.	गिरिराज शरण अग्रवाल के व्यंग्यों में चित्रित भ्रष्टाचार की समस्या	विशाल कुमार, प्रोफेसर (डॉ.) माया मलिक	335-340

Scanned with OKEN Scanner

64.	ਵਿਸਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ	ਡਾ. ਗੁਰਜਿੰਦਰ ਕੌਰ	341-345
65.	ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਤਿੜਕਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਦਾ ਬਿਆਨ	ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕੰਵਲ	346-350
66.	साहित्य में नारी	डॉ. कर्मजीत कौर	351-354
67.	वैश्वीकरण के दौर में स्त्री-मुक्ति के प्रश्न (विशेष संदर्भ : चित्रा मुद्गल के उपन्यास)	डॉ. अंजना नायक	355-359
68.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਲਿਤ ਵਰਗ ਦੀ ਪਛਾਣ	ਸਹਾਇਕਪ੍ਰੋਫੈਸਰਯੋਗਿਤਾ ਚੰਦੇਲ	360-367
69.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸੰਤ ਬਾਣੀਮਹੱਤਵ	ਸੁਨੀਲ ਕੁਮਾਰ ਨਾਗਰਾ	368-373
70.	सामाजिक चेतना के पोषक : मुनिश्री तरुणसागर	डॉ. अनुभा जैन	374-377
71.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਆਂਚਲਿਕਤਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਨਾਵਲ 'ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ'	ਸਤਵੀਰ ਕੌਰ	378-384
72.	वैश्विक परिदृश्य में आंचलिक उपन्यासों का मूल्यांकन	डॉ. लक्ष्मी गुप्ता	385-388
73.	वैश्वीकरण और हिन्दी उपन्यास साहित्य में अन्तर्सम्बन्ध	डॉ. धीरेन्द्र सिंह थापा	389-392
74.	वैश्वीकरण के दौर में हिन्दी साहित्य में चित्रित नारी की दशा	श्रीमती प्रेमलता पाटिल	393-398
75.	वैश्वीकरण के दौर में साहित्य में वर्णित प्रवास का दर्द	डॉ. प्रवीण कटारिया	399-403
76.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ	ਹਰਜੀਤ ਕੌਰ	404-410
77.	ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਬਦਲਾਅ	ਨੀਤੂ ਸ਼ਰਮਾ	411-416

Scanned with OKEN Scanner

www.bohalshodhmanjusha.com
Impact Factor : 7.523

Bohal Shodh Manjusha
Nov. 2024

ISSN : 2395-7115
Page No. : 346-350

AN INTERNATIONAL PEER REVIEWED, REFEREED MULTIDISCIPLINARY & MULTIPLE LANGUAGES RESEARCH JOURNAL

ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਤਿੜਕਦੇ ਅਹਿਸਾਸਾਂ ਦੀ ਪੀੜ ਦਾ ਬਿਆਨ

ਡਾ. ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕੰਵਲ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਗਰਲਜ ਕਾਲਜ, ਯਮੁਨਾਨਗਰ।

ਉਡੀਕ ਹੈ ਮੇਰੇ ਆਪੇ ਨੂੰ,
ਮੇਰੇ ਪਰਤ ਆਉਣ ਦੀ
ਮਿਲਦਾ ਕਦੋਂ ਹੈ ਬੰਦੇ ਨੂੰ
ਭਟਕਣਾ ਦੇ ਸਫ਼ਰ ਦਾ 'ਯੂ-ਟਰਨ'

ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਪਾਸਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਕ ਅਤੇ ਵਿਅੰਗਮਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਯਥਾਰਥ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਬੰਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਘੂ, ਨਿਗੂਣਾ, ਘਟੀਆ ਅਤੇ ਘੋਖ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੰਦੇ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸਿਥਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਹ ਕਾਵਿ ਪ੍ਰਵਚਨ ਸੱਤਾ ਵੱਲੋਂ ਬੇਜਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੈ।

ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਮੌਲਿਕ, ਵਿਲੱਖਣ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਵਿਅੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲਾ ਵਿਅੰਗ ਐਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵੇਂ ਬਣ ਰਹੇ ਸਾਧਨ ਸੰਪੰਨ ਮਧਵਰਗੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੀ ਵਿਖੰਡਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੁਰਜੀਤ ਪਾਤਰ, ਸਵੀ, ਅਜਮੇਰ ਰੋਡੇ, ਅਮਰਜੀਤ ਚੰਦਨ, ਜਸਵੰਤ ਦੀਦ ਜਿਹੇ ਕਵੀਆਂ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਂਤਰਿਕ ਜਗਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈ ਰਿਹਾ ਅੱਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਬਾਹਰੋ ਸਿਆਣਾ, ਦਾਨਾ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ, ਸਫ਼ਲ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਜ਼ਿੰਦਗੀਆਂ ਜੀਅ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ਕ ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਿਕ ਰਹਿਤਲ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀ ਸਗੋਂ ਪਿਛਲੇ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵੀ ਸੋਚ ਦਾ ਮਨੁੱਖ ਹੈ। ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਪਰਵਾਸ ਕਰਕੇ ਗਏ ਇਸ 'ਸਫ਼ਲ' ਬੰਦੇ ਲਈ ਆਪਣੀ 'ਸ੍ਵੈ' ਐਨੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਨਿਭਾਅ ਵੀ ਆਪਣੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਦੇ ਆਵਾਂਗਾ ਕੁੱਝ ਪੈਸੇ
ਦਾਦੀ ਨੂੰ
ਅਸੀਸ ਖਾਤਰ, ਰੋਅਬ ਖਾਤਰ
....
ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪੈਸੇ,

ਪਾਪ ਹਰਨ ਖਾਤਰ
ਕੁਝ ਹੋਰ ਉੱਚਾ ਹੋਣ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਖਾਤਰ
ਦੇ ਆਵਾਂਗਾ।

(ਜਸਵੰਤ ਦੀਦ, ਆਵਾਜ਼ ਆਏਗੀ ਅਜੇ)

ਇਥੇ, ਅਸੀਸ ਖਾਤਰ, ਰੋਅਬ ਖਾਤਰ, ਪਾਪ ਹਰਨ ਖਾਤਰ, ਉੱਚਾ ਹੋਣ ਦੀ ਤਮੰਨਾ ਖਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਵੇਰਵੇ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਅਜਬ ਤਿੜਕੀ ਹੋਈ, ਖੰਡਿਤ ਹੋਈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਗਟ ਰੂਪ ਸਜ਼ਾਰ ਦੀ ਚਕਾਚੌਂਧ ਹੈ, ਜਿਸਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਉਪਭੋਗੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝਿਆ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ-

ਚਲੋ ਯਾਰੋ!
ਸਹਿਰ ਦੀਆਂ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਚਲੀਏ
ਗੋਲ ਗੱਪੇ, ਆਲੂ-ਟਿੱਕੀ, ਚਾਟ ਖਾਂਦੀਆਂ,
ਖੂਬਸੂਰਤ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦਾ ਲੁਤਫ ਮਾਣੀਏ
ਇਸ ਸੁਹਾਵਣੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਜਾਣੀਏ

(ਹਰਵਿੰਦਰ ਭੰਡਾਲ, ਬਾਰੀ ਕੋਹੀ ਦੀਵਾ)

ਇਸੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੀ ਹਰਮੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਵਿਚਾਰਨਯੋਗ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪੁਸਤਕ 'ਸਮੁੰਦਰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ' ਵਿਚ ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਹੈ-

ਅਸੀ ਬੰਦ ਕਮਰਿਆਂ 'ਚ ਬੈਠ ਕੇ
ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਪੁੰਸਕ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ
ਹਾਲੇ ਵੀ ਸਾਡੀਆਂ ਰਾਤਾਂ ਵਿਚ,
ਇਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਸਮੂਹ ਚਿੰਘਾੜਦਾ ਹੈ
ਸਾਡੇ ਸੁੱਤੇ ਜਿਹਨ ਨੂੰ ਠਕੋਰਦਾ ਹੈ,
ਅਸੀ ਫਿਰ ਪਾਸਾ ਪਰਤ ਕੇ,
ਸੌ ਜਾਵੇ ਦੇ ਆਦੀ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ

(ਹਰਮੀਤ ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਸਮੁੰਦਰ ਬੁਲਾਉਂਦਾ ਹੈ)

ਨਾਮਵਰ ਸ਼ਾਇਰ ਜਸਵਿੰਦਰ ਵੀ ਆਪਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਸਿਰਜਦਾ ਦੇ ਲੋਕ ਪੱਖੀ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਜੇਕਰ ਹੋਵੇ ਮਚਿਆ
ਪੌਣਾਂ ਵਿਚ ਕੁਹਰਾਮ,
ਹਰਫ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀ ਸੋਭਦਾ
ਸਫ਼ਿਆਂ ਤੇ ਆਰਾਮ

(ਜਸਵਿੰਦਰ, ਕੱਕੀ ਰੇਤ ਦੇ ਵਰਕੇ)

ਪਿਛਲੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਇਕਾਈ 'ਪਿੰਡ' ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਮਾਰ ਹੇਠ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਹੇਠ, ਸਰਕਾਰਾਂ ਪੇਂਡੂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਨ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਅਜੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੇਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਜੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਏਜੰਡਾ ਨਹੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ

ਬਹੁਤੀ ਵੱਸੋਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਤਬਕਾ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਹਿਰਾਂ ਵੱਲ ਦੌੜ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਪਿੰਡ ਹੀ ਨਹੀ, ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੀ ਇਸ ਅੰਨੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਹ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਤਾਂ ਕਮਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲਿਜਾ ਸਕਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। ਨਤੀਜਤਨ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਛਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਕਸਬਿਆਂ ਵਿਚ ਤੜਫ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਹਾਂਨਗਰਾਂ ਦੀ ਰਹਿ ਰਹੀ ਔਲਾਦ, ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਮੋਹ ਦੇ ਹੇਰਵੇ, ਝੂ ਹੇਰਵੇ ਵਿਚ ਗ੍ਰਸੀ ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਭੀੜ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਗਈ ਹੈ। ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ, ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਜਗਤਾਰ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਸਥਾਨਕ ਪਰਵਾਸ ਦਾ ਹੇਰਵਾ ਹੂਕ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ-

ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ,
ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ,
ਪੇਟ ਵਿਚਲੀ ਭੁੱਖ ਨੇ ਖਾਧਾ
ਜਾਂ
ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਪੱਲਰਦੇ
ਮਹਾਂਨਗਰੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੁੱਖ ਨੇ ਖਾਧਾ

(ਅਮਰਜੀਤ ਕੌਂਕੇ, ਸਿਮਰਤੀਆਂ ਦੀ ਲਾਲਟੈਨ)

ਸਮਕਾਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਤਾ ਨੇ ਨਾਰੀ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚ ਨਵੀ ਚੇਤਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਇਆ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਵਿੱਤਰੀ ਸ਼ਸੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਰੈਡੀਕਲ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣ ਜੈਵਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹਮਦੇ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ ਦੀ ਔਰਤ ਦੇਹ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾਕੇ ਰੂਹ ਤਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੰਦਰਸ਼ਸ਼ੀਲ ਹੈ-

ਰਾਤ ਖਾਵੰਦ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ
ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲਿਟਾਇਆ
ਤੇ ਆਪ
ਬਾਹਰ ਖਾਮੋਸ਼ ਖਲੋਤੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ
ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ, ਰੋਂਦੀ ਰਹੀ...........

(ਸ਼ਸ਼ੀ ਸਮੁੰਦਰਾ, ਬੋਗਨਵਿਲੀਆ ਦੇ ਵਸਤਰ)

ਡਾ. ਵਨੀਤਾ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਜਰਜਰ ਅਤੇ ਖੋਖਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਜੋ ਔਰਤ ਨੂੰ ਭਾਰ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਦੀ ਸ਼ੈਅ ਸਮਝਦੀਆਂ ਹਨ ਵਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ-

ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ, ਮੈ ਐਸਾ ਚੈਂਕ ਹਾਂ
ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਸਾਈਨ ਕੀਤਾ
ਤੇ ਸਹੁਰਿਆ ਨੇ ਕੈਸ਼ ਕਰਵਾਲਿਆ
ਇਕ ਦਾ ਭਾਰ
ਦੂਜੇ ਦੀ ਅਮਾਨਤ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਮਤੀ ਸੰਦੂਕ
ਤੇ ਮੇਰਾ ਵਜੂਦ ਕਾਗਜ਼ ਵਾਂਗ

Scanned with OKEN Scanner

ਹਸਤਾਖ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਰਸੀਦ ਹੋ ਗਿਆ।

(ਡਾ. ਵਨੀਤਾ, ਮੰਦਰ ਸਪਤਕ)

ਔਰਤ ਦੀ ਲਘੂ ਹੋਂਦ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਹੈ-

ਮਰਸੀਆ ਮੇਰੇ ਜੰਮਣ ਤੇ ਗਾਇਆ ਗਿਆ,
ਮੈਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਵਿਚ ਜਲਾਇਆ ਗਿਆ
ਕੋਈ ਦੇਵੀ ਬਣਾ, ਕੋਈ ਦਾਸੀ ਬਣਾ
ਹਰ ਕੋਈ ਪਰਖ਼ਦਾ ਮੇਰਾ ਜੇਰਾ ਰਿਹਾ
ਰਹਿਣਾ ਕੰਧਾਂ ਦੇ ਉਹਲੇ ਸਿਖਾਇਆ ਗਿਆ
ਸੋਨੇ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਸੰਗ ਵੀ ਵਰਾਇਆ ਗਿਆ

(ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ, ਚਿਰਾਗਾਂ ਦੀ ਡਾਰ)

ਅਮਰ ਜਿਉਤੀ, ਸੁਰਜੀਤ ਕਲਸੀ, ਮਨਜੀਤ ਟਿਵਾਣਾ, ਸਿਮਰਤ ਗਗਨ, ਨੀਰੂ ਅਸੀਮ ਆਦਿ ਦੀ ਕਵਿਤਰੀਆਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੌਰ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਕਾਵਿ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਔਰਤ ਦੀ ਦੇਹ ਦਾ ਜੋ ਮੰਡੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਬੜੇ ਭਾਵਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਰਕ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਜੋੜਦੀ ਹੋਈ ਵਰਤਮਾਨ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਆਸਾਵੇਂ ਮਾਨਵੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਹਕੀਕਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਜਾਤਪਾਤ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦਾਅਵੇ ਵੋਟਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੁਆਲੇ ਉੱਸਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਸਭਿਅਕ ਚਲਾਕੀ ਕਹਿ ਕੇ ਵਿਅੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ-

ਸਾਡਾ ਮਾਨਵਵਾਦ
ਚੂਹੜੇ ਨੂੰ ਹਰੀਜਨ ਕਹਿਣ ਤਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ
ਇਟ-ਕੇਵਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਹੇਰਾ ਫੇਰੀ ਹੈ
ਇਹ ਸਭਿਅਕ ਚਲਾਕੀ ਹੈ
ਅਸੀ ਸੱਭਯ ਹੋ ਗਏ ਹਾਂ
ਵਿਹੜਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜੇ ਕੱਢਣ ਦੀ ਥਾਂ
ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਚੂਹੜਾ ਸ਼ਬਦ ਕੱਢ ਰਹੇ ਹਾਂ
ਇਹ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਹੈ
ਕਿੰਨੀ ਸੌਖੀ ਹੈ
ਕਿੰਨੀ ਤੁਰਤ ਹੈ
ਕਿੰਨੀ ਸਭਿਅਕ ਹੈ

(ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ, ਲੀਲਾ)

ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ ਦਲਿਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗਿਆ, ਉਹਦੀਆਂ ਤੈਹਾਂ ਖਿੱਦੋ ਵਾਂਗ ਫਰੋਲਦੇ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ-

ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਉਕੇ ਦਾ ਉਥੇ ਹੀ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ

Scanned with OKEN Scanner

ਸਿਵਾ ਇਸਦੇ ਕਿ ਵੱਡੀ ਬੀਹੀ 'ਚ
ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਨੇ ਚਾਰ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ
ਹਾਂ ਮਸੀਤ ਦੀ ਥਾਂ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਪੰਚਾਇਤ ਘਰ
ਭਾਵੇਂ ਸਰਪੰਚ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਗੀਰ ਵਾਂਗ ਵਰਤਦਾ ਹੈ
ਉਂਵ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ
ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਚੌਧਰ
ਪਰ ਉਸ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ
ਨਾ ਕੋਈ ਤਿੰਨਾਂ 'ਚ ਗਿਣਾ ਹੈ
ਨਾ ਤੇਰਾਂ 'ਚ ਹੀ ਸਮਝਦਾ ਹੈ
ਹਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਜ਼ਹਬੀਆਂ ਅਤੇ ਆਦਿ ਧਰਮੀਆਂ ਦੇ
ਕੱਚੇ ਬਨੇਰੇ ਤਾਂ ਪੱਕੇ ਨਹੀ ਹੋਏ

(ਮਦਨਵੀਰਾ, ਭਾਖਿਆ)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਬਦਲਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਦੇ ਨੁਕਤੇ ਤੋਂ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵਿਤਾ ਸਮੂਹਿਕ ਚੇਤਨਾ/ਸਮੂਹਿਕ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿਚ ਵਿਲੱਖਣ, ਮੌਲਿਕ, ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਵਿਤਾ ਵਿਚਲਾ ਵਿਅੰਗ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵੇਂ ਬਣ ਰਹੇ ਸਾਧਨ ਸੰਪੰਨ ਮੱਧਵਰਗੀ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਦੀ ਖੰਡਿਤ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਨਵ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਸਨਮੁੱਖ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗਵਾਚੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਲੂਣਦੀ ਵੀ ਹੈ।

Scanned with OKEN Scanner